

GYUKICS GÁBOR

Nyitott slam

AMI A SLAM-KÖLTÉSZETRE BEFOLYÁSSAL BÍRHATOTT

A slam egy olyan költészeti verseny, immár szinte mozgalom, amely lehetőséget ad minden költői és előadói vénával megáldott személynek, hogy közönség előtt saját verssel szólaljon meg. A vers akármiről szólhat, a lényeg az, hogy legyen konkrét mondanivalója, humora, és keményet üssön. A slam egy olyan költészeti forma, amely minden költészeti stílusnak, formának otthont ad. Fő témái és regiszterei többek között a társadalomkritika, a politika kigúnyolása, a politikusok számonkérése, a női egyenjogúság, a szó-lás- és vallásszabadság és a rasszizmusellenesség. Ezenkívül fontos eleme a humor, formáját tekintve pedig sokaknál fontos szerepet játszik a rím.

Marc Smith, a mozgalom amerikai alapítója szerint a líra és az előadó-művészet összeolvasztása a lényeg. Mások a slam szó 'verbális támadás' jelentését emelik ki, e költői műfaj társadalomkritikus tartalma miatt. A politikai tematizáció persze nem feltétel. Egy slammernek azonban mindössze három perc áll rendelkezésére, hogy megtalálja a hangot a közönséggel, ezért muszáj „ütnie”. A slam a vers demokrati-zálásáról szól, arról, hogy közvetlenül és a helyszínen ismerjük meg egymás érzéseit, gondolatait. Az ön-kifejezés, a performansz, az élőszó és a szavak által közvetített energia adja a varázsát.

A mai értelemben vett slam meglehetősen fiatal: gyökerei az 1986-os Chicagóba nyúlnak vissza. Marc Smith, a szocialista eszmékhez vonzódó építőmunkás és költő unalmasnak találta a szokványos felolvasóesteket, és költészeti előadóversenyt hirdetett meg, ahol akárki felolvashatta, előadhatta saját versét. Az „akárki” azt jelzi, hogy az *open reading* - nyitott felolvasóest - hagyománya valamelyest meggyőzte Mr. Smithet, hogy merítsen belőle. De miből merített ezen kívül? Az tény, hogy egy sima kötetbemutató vagy versfelolvasóest rettentő unalmas tud lenni, ha az előadni, érthetően felolvasni képtelen - bár tehetséges - költő motyog a pulpituson. Ezt a gondot Magyarországon színészek beiktatásával vélték megoldani. Amerikában, a slam hazájában viszont ez a módszer nem igazán dívott. Willem Dafoe az egyetlen amerikai színész, akiről tudni, hogy színpadon kortárs költői műveket adott elő.

A slam nagy dobásnak bizonyult. Chicagóból eljutott a New York-i Nuyorican Poets Caféba, ahol azóta is heti rendszerességgel tartanak slam-bulikat. A Nuyorican költőin, köztük Bob Holman slam-mesteren keresztül pedig eljutott Amerika és Európa feltörekvő vagy éppen minden újra nyitott és minden érde-

kesnek látszó kezdeményezést kipróbálni merő költőihez, zenészeihez és színpadi előadóihoz. Magyarországon a Múcsarnokban volt az első slam-buli 2006-ban. Az eseményre Petrányi Zsolt, a múzeum akkori és nyitottságáról híres vezetője rappereket, MC-ket (*Master of Ceremonies*) és dj-ket hívott meg, valamint olyan költőket, akik nem rettennek meg az újtól és a kihívástól. Havi rendszerességű slamek 2008 januárja óta szerveződnek. Magyarországon ez egy rendkívül fiatal irányzat, ezért a résztvevők és a közönség – amely szintén elképesztően fiatal – határozza meg nálunk a mozgalom jövőjét.

Mi hatott a slamre? Honnan eredeztethető bátorsága, szókimondása, forradalmisága? Elsőként azt a 20. század elején kibontakozó és tevékenységével az egész századot meghatározó amerikai művészeti csoportosulást és eszmét, a Harlem-reneszánszt kell görcső alá venni, amelynek költészetéből a modern amerikai *spoken word* performanszforma kialakult. A spoken word az akadémiai és az intézményesített költészetén kívüli verbális megnyilvánulási forma és előadói magatartás, amelynek segítségével kezdetben a főleg fiatal, fekete amerikai előadók fejezték ki véleményüket, osztották meg érzéseiket, verseltek tapasztalataikról. A slam maga a tulajdonképpeni spoken word-verseny, egy olyan verseny, amely közvetlen kapcsolatot alakít ki a nézővel, aki így részesévé válik az eseményeknek.

HARLEM-RENEZSÁNSZ

A Harlem-reneszánsz az 1920-as években prominens fekete művészek által tudatosan kialakított kulturális mozgalom. Célja az úgynevezett Új Néger-ember bemutatása, aki intellektusával és művészetével válaszol a rasszizmusra, és önérzetesen keresi az új fekete identitást, saját fekete önmegvalósításának lehetőségeit a fehér dominanciával szemben. A fekete művészet ebben az időszakban vált végérvényesen részévé az amerikai kultúrának, és hatása a mai napig az egész világon érezhető. A Harlem-reneszánsz fektette le az alapjait a modern fekete-amerikai irodalomnak és a modern jazznek, és ismertette meg a fekete kultúrát a kívülállókkal. A fekete művészek minden művészeti ágban letették névjegyüket, a film-művészetben, a zenében, a képzőművészetben és az irodalomban egyaránt. A Harlem-reneszánsz legismertebb képviselői az író-költő Langston Hughes, Zora Neale Hurston, Paul Robeson operaénekes, Duke Ellington zenész, James Weldon Johnson aktivista és költő.

LAST POETS

Az 1960-as évek vége felé, tulajdonképpen a Harlem-reneszánszból nőtt ki a Last Poets nevű rapzenekar, amelynek tagjai olyan költők és zenészek, akik a fekete nacionalista mozgalommal szimpatizáltak. Sokan úgy vélik – és igazuk van –, hogy a Last Poets fektette le a hip-hop alapjait, és Gil Scott-Heron spoken word-, soul- és jazzköltővel karöltve e csoport tagjai utat mutattak a szociális érzelmű MC-knek a stílus elsajátításához és műveléséhez. Az sem véletlen, hogy a Last Poets Malcolm X születésnapján, május 19-én alakult a Harlemben, a jamaicai Marcus Garvey újságíróról, a fekete nacionalizmus szószólójáról elnevezett parkban.

WATTS WRITERS WORKSHOP

A Watts Writers Workshopot Bud Schulberg forgatókönyvíró, producer hozta létre, miután 1965 augusztusában a feketék lakta Los Angeles-i Watts negyedben forrongások törtek ki, válaszul az alaptalan rendőri intézkedésekre. A hat napig tartó utcai harcok során 34-en vesztették életüket. Schulberg ekkor döntött úgy, hogy a következmények enyhítése végett művészeti csoportot alapít a Watts negyedben. A Watts Writers Workshop tagjai közé sorolhatók a későbbi jazz-költők, Quincy Troupe és Curtis Lyle, a spoken word-költő Wanda Coleman és a space-költészet nagy mestere, Will Alexander. Wanda Coleman volt az első spoken word-költő, akinek könyvalakban jelentek meg versei.

BLACK ARTS MOVEMENT

A Black Arts Movement szintén 1965-ben alakult Harlemben, Malcom X meggyilkolására való válaszként. Ez a mozgalom, amelyet Amiri Baraka, vagyis Everett LeRoi Jones hozott létre, a fekete-amerikai irodalom történetének egyik legfontosabbnak bizonyuló mozzanata. A mozgalom kiadók, magazinok, folyóiratok és művészeti intézmények létrehozását inspirálta. Létével afroamerikai tanszékek létrehozásához járult hozzá különböző egyetemeken. Tagjai között tudható Nikki Giovanni és Maya Angelou. A mozgalom égisze alatt rendszeresen tartottak felolvasóesteket, különböző etnikumú költők részvételével. Fő témáik a faji megkülönböztetés és a társadalmi problémák voltak. A mozgalom idővel kiszélesedett, aminek következményeként különféle más művészeti ágak is részeivé váltak, és valóságos erőszak-művészetet folytattak a fekete-amerikai létezés és művészet elismertetése érdekében.

BLACK ARTISTS GROUP (BAG)

A Black Artists Group 1968-tól 1972-ig létező, St. Louis-i művészeti kollektíva, amelyhez főként zenészek (J. D. Parran, Luther Thomas, Floyd LaFlore) és színházi emberek (mint Malinke Robert Elliott, Vincent Terrell) tartoztak, de költők (például Ajule [Bruce] Rutlin, Shirley LaFlore), táncosok (többek közt Georgia Collins, Luisah Teish) és festők (például Emilio Cruz, Oliver L. Jackson) is voltak a tagok sorában. A világhírű World Saxofon Quartet három alapítója tagja, Julius Hemphill, Hamiet Bluiett és Oliver Lake is a kollektívához tartozott, és - mint fekete művészekből álló csoport - ők is tudatosan a fekete művészet megismertetését tűzték ki célul. A kollektíva híres előadásai között tartják számon Jean Genet *Blacks* című darabját.

*

A fent említett csoportosulások valamilyen, akárha közvetett módon is, de mind hatással voltak a slamre. Közös vonásuk, hogy a fekete Amerikát képviselték, és nem véletlen, hogy az első spoken word-költők fekete-amerikaiak voltak, és hogy Amerikában a mai napig többségben vannak, bár helyet adnak más

etnikumú előadóknak is, sőt meghívják őket. A legtöbb amerikai slam-költő személyes indítékokkal rendelkezik, ahogy az a kezdetekben egyértelműnek számított. Az utcáról bejövő költő, performer-aspiráns a spoken word- és/vagy slam-rendezvényen lehetőséget kap, hogy versbe szedve mondhassa el, illetve egyáltalán elmondhassa véleményét a társadalmi visszasságokról. Sokuknak börtönben voltak a rokonaik, innen ered a slamhez tartozó öltözék – csípőig lógó, öv nélküli nadrág, a fűző nélküli bakancs (utalva arra, hogy a börtönben öngyilkosságra alkalmas eszköz, mint kötél, öv, madzag nem lehet az elítéltnél) –, mert kihez próbáljunk hasonlítani, ha nem az apánkhoz, még ha börtönben van is.

BEAT-GENERÁCIÓ

A beat-generáció hatása szintén meghatározó a slam történetében. A nyitott felolvasó estek – open readingek – végül is spontán felolvasással kezdődtek, amit később több tudatosan szervezett est követett. A slam-események az open readinghez hasonlóan általában nyitottak a felolvasni, előadni szándékozók előtt. A fő különbség az eddig említett mozgalmak és a beat között abban áll, hogy a beat-generáció úgynevezett alapítóinak többsége a Columbia egyetemen tanuló fehér diák volt. Ilyen volt Ira Cohen költő, fotográfus is, aki számtalan egyéb műve mellett Panama Rose néven szakácskönyvet is írt *Hashish Cook Book* címmel (ami jól mutatja a beatek kötődését a kábítószerhez). A beatek – nyitottságuknál fogva – ha nem is akárkit, de művészi vénával rendelkező, antiakadémikus elveket valló és az új irányába haladó más etnikumú művészeket is befogadtak. A New Yorkban élő fekete-amerikai Ted Jones vagy a San Franciscóban élő, szintén fekete Bob Kaufman, akit máskülönben a „fekete-amerikai Rimbaud-nak hívtak”, sokat tett hozzá a beatmozgalomhoz, csak úgy, mint a szicíliai származási Philip Lamantia, akire Ginsberg mint elődjére nézett fel. A beatek többek között rajtuk keresztül kerültek kapcsolatba a San Francisco Reneszánsz nevű művészeti mozgalommal. Bob Kaufmant, mivel a slamről beszélünk, duplán kell említeni, mert az elsők között volt, aki az utcán, a járdán vagy éppen az autók között, esetleg rajtuk ugrálva adta elő költeményeit. Ő szinte soha nem vetette papírra verseit. Érdemes megemlíteni néhány női beat-költőt, akikről általában nem sok szó esik, pedig fontos szerepük volt a jelenlegi költészeti kép kialakításában. Ilyen például Janine Pommy Vega, Diane di Prima, Joanne Kyger és Hettie Jones. Azért fontos említeni őket, mert a slam-költők között kevés a nő, és bár egyértelműen léteznek alkotó nőköltők, a folyamatos férfidominancia miatt keveset hallani róluk.

A beatköltők előszeretettel olvastak fel jazz-zenészek társaságában, ami szintén a fekete-amerikai csoportosulások megnyilvánulásának egyik meghatározó eleme. Ez az előadói mód jelenleg is komoly népszerűségnek örvend Amerikában. A zenész nem a versek között játszik, vagy nemcsak simán lekíséri a költőt, hanem egyenrangú félként vesz részt az eseményen. A jazzköltészet jeles képviselői közé tartozik a New York-i Steve Dalachinsky, a St. Louis-i Michael Castro, a már említett Quincy Troupe és Curtis Lyle, aki Julius Hemphill-lel tartott emlékezetes jazzköltészeti esteket. A zenészek közül többek között David Amram, J. D. Parran, John Thicai és John Zorn az, aki említésre méltó. Magyarországon Ágoston Bélát, Dóra Attilát, Eichinger Tibort, Grencsó Istvánt, Lőrinszky Attilát és a Vasvári Béla alapította Tisza Triót említeném meg, mint jazzköltészeti események aktív résztvevőit.

Mindezek után jött a slam, és jó okkal feltételezhető, hogy ez a tény a fent bemutatott mozgalmaknak nagyban köszönhető. Most ideért hozzánk, és hatalmas sikerrel mozgatja meg a magyar fiatalságot. Hónapról hónapra bizonyítja, hogy részévé, még hozzá meghökkentően népszerű részévé vált a magyar költészetnek, új lehetőségeket, friss utakat hozva a hagyományosan meglehetősen bezárkózó magyar költészetbe.